The metaphysical world in the poetry of Boborahim Mashrab and William Blake

Turayev Jasurbek Qaxorovich
Jasurturaev88@gmail.com
Senior Lecturer at the University of Science and Technology

Abstract

This article provides a comparative analysis of the representation of the metaphysical world in the poetry of Boborahim Mashrab, a prominent representative of classical Uzbek literature, and William Blake, an important figure in English Romantic literature. In the poetic worldviews of both authors, the human aspiration to comprehend the essence of existence beyond the material world, spiritual perfection, the search for divine truth, good and evil, life and eternity occupy an important place. The article also explores the similarities and differences between Mashrab's Sufi and Gnostic perspectives and Blake's Christian-mystical and Romantic worldview.

Keywords

Boborahim Mashrab, William Blake, metaphysics, Sufism, mysticism, spirit, divine truth, symbol, Romanticism, comparative literary studies.

Boborahim Mashrab va Uilyam Bleyk she'riyatida metafizik olam

Turayev Jasurbek Qaxorovich
Jasurturaev88@gmail.com
Fan va texnologiyalar universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Boborahim Mashrab hamda ingliz romantik adabiyotining muhim namoyandalaridan biri Uilyam Bleyk she'riyatida metafizik olam tasviri qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Har ikki ijodkorning poetik dunyoqarashida insonning moddiy borliqdan tashqari mavjudlik mohiyatini

anglashga intilishi, ruhiy kamolot, ilohiy haqiqatni izlash, yaxshilik va yomonlik, hayot va abadiyat kabi masalalar muhim o‘rin egallaydi. Shu bilan birga, Mashrabning tasavvufiy-irfoniy qarashlari bilan Bleykning xristian-mistik va romantik dunyoqarashi o‘rtasidagi mushtarak hamda farqli jihatlar ochib beriladi.

Аннотация

В данной статье проводится сравнительный анализ изображения метафизического мира в поэзии Боборахима Машраба, выдающегося представителя классической узбекской литературы, и Уильяма Блейка, одного из значимых представителей английской романтической литературы. В поэтическом мировоззрении обоих авторов важное место занимают стремление человека постичь сущность бытия, выходящего за пределы материального мира, духовное совершенствование, поиск божественной истины, проблемы добра и зла, жизни и вечности. Вместе с тем раскрываются общие и отличительные черты суфийско-ирфанистских взглядов Машраба и христианско-мистического и романтического мировоззрения Блейка.

Kalit so‘zlar: Boborahim Mashrab, Uilyam Bleyk, metafizika, tasavvuf, mistika, ruh, ilohiy haqiqat, ramz, romantizm, qiyosiy adabiyotshunoslik.

Jahon adabiyoti tarixida insonning ko‘zga ko‘rinadigan moddiy olam ortidagi sirli va ma’naviy borliqni anglashga bo‘lgan intilishi turli davr va madaniyatlarda o‘ziga xos badiiy shakllarda namoyon bo‘lgan. Ayniqsa, Sharq tasavvuf adabiyoti hamda G‘arb mistik-romantik she’riyatida metafizik olam tushunchasi muhim poetik hodisa sifatida ko‘zga tashlanadi. Bu jihatdan Boborahim Mashrab va Uilyam Bleyk ijodi alohida qiziqish uyg‘otadi.

Boborahim Mashrab XVII–XVIII asrlar o‘zbek adabiyotining yirik vakili bo‘lib, uning ijodida tasavvufiy tafakkur, ilohiy ishq, ruhiy ozodlik va insonning Haq bilan munosabati asosiy mavzulardan sanaladi. Uilyam Bleyk esa XVIII asr oxiri – XIX asr

boshlaridagi ingliz adabiyotining o‘ziga xos ijodkori bo‘lib, uning she’riyatida inson ruhiyati, ilohiylik, tasavvur, beg‘uborlik va tajriba, ezgulik va yovuzlik kabi qarama-qarshiliklar chuqur falsafiy mazmun kasb etadi. Ularning tarixiy, diniy va madaniy muhitlari bir-biridan keskin farq qilsa-da, har ikki shoir ijodida insonning tashqi olam bilan cheklanib qolmaydigan ruhiy mavjudot sifatidagi tabiati masalasi muhim o‘rin tutadi.

Metafizik olam deganda insonning bevosita hissiy tajribasi bilan idrok etilmaydigan, moddiy borliqdan tashqarida yoki uning chuqur ma’nosi sifatida talqin qilinadigan ruhiy, ilohiy va falsafiy mavjudlik sohasi tushuniladi. Adabiyotda metafizik olam ko‘pincha ramzlar, tushlar, ilohiy obrazlar, ruh, nur, abadiyat, o‘lim va qayta tug‘ilish motivlari orqali ifodalanadi. Mashrab she’riyatida bu olam, avvalo, tasavvufiy tushunchalar orqali namoyon bo‘ladi. Shoir uchun insonning haqiqiy maqsadi moddiy dunyoning o‘tkinchi ne’matlariga bog‘lanib qolish emas, balki ilohiy haqiqatni anglash va unga ruhiy jihatdan yaqinlashishdir. Shu sababli uning she’rlarida dunyoning foniyligi va ilohiy borliqning boqiyligi o‘rtasidagi qarama-qarshilik ko‘p uchraydi. Bleykda esa metafizik olam xristianlik, mistika va romantik tasavvur bilan uyg‘unlashadi. U inson tasavvurini oddiy hayotdan yuqori turuvchi ijodiy va ilohiy kuch sifatida ko‘radi. Uning nazarida inson borliqni faqat aql va sezgi orqali emas, balki tasavvur vositasida ham anglaydi. Demak, Bleyk poetikasida metafizik haqiqatga olib boruvchi asosiy vositalardan biri — insonning ichki ko‘rish qobiliyatidir.

Mashrab she’riyatida ilohiy ishq va ruhiy olam

Mashrab ijodining markazida ishq tushunchasi turadi. Biroq bu ishq oddiy dunyoviy muhabbat chegaralaridan ancha keng bo‘lib, tasavvufiy ma’noda inson ruhining ilohiy manbaga intilishini anglatadi. Shoir uchun ishq insonni mavjudlikning yuzaki qatlamlaridan olib chiqib, Haqiqat sari yetaklovchi kuchdir. Mashrabning lirik qahramoni ko‘pincha dunyoning yolg‘on va o‘tkinchi ekanini anglagan, moddiy

manfaatlardan voz kechishga intilgan va ilohiy haqiqatni izlayotgan shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Bu qahramonning ruhiy yo‘li — tashqi dunyodan ichki olamga, zohirdan botinga, insoniy mavjudlikdan ilohiy haqiqat sari harakatdir. Mashrab she’riyatida may, mastlik, yor, ishq, devonalik kabi obrazlar ham ko‘pincha ramziy mazmun kasb etadi. Masalan, “mastlik” oddiy jismoniy holat emas, balki ilohiy ishqdan sarxush bo‘lish, dunyoviy me’yorlardan ruhiy jihatdan ozod bo‘lish ma’nolarini ifodalashi mumkin. Shu nuqtayi nazardan Mashrabning metafizik olami insonning ichki ruhiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq. Ilohiy haqiqat tashqi olamdagi biror konkret makon emas, balki inson qalbida kashf etiladigan ma’naviy haqiqatdir.

Uilyam Bleyk ijodida ham ko‘rinadigan dunyo va ko‘rinmas ruhiy olam o‘rtasidagi munosabat muhim masalalardan biridir. Shoirning *Songs of Innocence* va *Songs of Experience* to‘plamlarida inson mavjudligining ikki xil holati — beg‘uborlik va tajriba qarama-qarshiligi orqali dunyoning murakkab tabiati ochib beriladi. Bleykning mashhur “The Tyger” she’rida yo‘lbars obrazi oddiy hayvon tasviri doirasidan chiqib, borliqdagi qudrat, sir va yaratuvchilik muammosining ramziga aylanadi. Shoir yo‘lbarsning hayratlanarli va qo‘rqinchli mavjudligini tasvirlash orqali uni yaratgan kuchning mohiyati haqida falsafiy savollar qo‘yadi.

Bleykning metafizik dunyosida Xudo, inson va tabiat o‘rtasidagi munosabat murakkab va ziddiyatli. Shoir borliqni faqat tashqi shakllar yig‘indisi sifatida emas, balki ichki ma’no va ruhiy energiyaga ega bo‘lgan yaxlit mavjudlik sifatida ko‘radi.

Bleyk uchun tasavvur oddiy xayol emas. U insonning mavjudlik sirlarini anglash imkonini beruvchi kuchdir. Shu jihatdan uning poetik tafakkuri romantizmning asosiy tamoyillaridan biri — insonning ichki dunyosi va ijodiy tasavvurini ulug‘lash bilan bog‘lanadi.

Mashrab va Bleyk turli madaniy makonlarga mansub bo‘lsalar-da, ularning she’riyatida bir qator mushtarak jihatlar mavjud. Birinchidan, har ikki shoir moddiy

olamni mutlaq haqiqat sifatida qabul qilmaydi. Mashrab dunyoning foniyligini ta’kidlab, insonni Haq sari intilishga chorlaydi. Bleyk esa ko‘rinadigan borliq ortida ruhiy va ilohiy mazmun mavjudligini ko‘rsatishga intiladi. Ikkinchidan, har ikki ijodkor uchun insonning ichki dunyosi alohida ahamiyatga ega. Mashrabda qalb ilohiy haqiqatni anglash maskani bo‘lsa, Bleykda tasavvur insonning borliqni chuqurroq ko‘rish imkonini beruvchi kuchdir. Uchinchidan, ramziylik har ikki shoir poetikasining muhim xususiyatidir. Mashrabda yor, may, mastlik, ishq kabi timsollar tasavvufiy ma’nolarni ifodalasa, Bleykda qo‘zichoq, yo‘lbars, nur, qorong‘ilik, bolalik va tajriba kabi obrazlar keng falsafiy mazmun kasb etadi. To‘rtinchidan, har ikki ijodkor qarama-qarshiliklardan samarali foydalanadi. Mashrabda foniylik va boqiylik, zohir va botin, dunyo va Haq o‘rtasidagi ziddiyatlar mavjud. Bleykda esa beg‘uborlik va tajriba, yorug‘lik va zulmat, ezgulik va yovuzlik kabi qarama-qarshiliklar markaziy poetik tamoyillardan biriga aylanadi.

Shu bilan birga, Mashrab va Bleykning metafizik qarashlarini aynan bir xil hodisa sifatida baholash to‘g‘ri bo‘lmaydi.

Mashrab metafizik olamni, avvalo, tasavvufiy-irfoniy tafakkur asosida talqin qiladi. Uning poetik dunyosida Haq yagona va mutlaq haqiqat sifatida namoyon bo‘ladi. Insonning ma’naviy yo‘li esa ana shu Haqiqatga yaqinlashish bilan bog‘liq.

Bleykning metafizik dunyoqarashi esa xristian mistikasi, romantik tasavvur va shaxsiy falsafiy qarashlarning murakkab sintezidan tashkil topadi. U yaxshilik va yomonlikni oddiy, biryoqlama kategoriyalar sifatida emas, inson tajribasining murakkab tomonlari sifatida ko‘rib chiqadi. Mashrabning poetik tili ko‘proq tasavvufiy istiloh va ramzlarga tayansa, Bleyk ko‘pincha sodda, obrazli va paradoksal shakllardan foydalanadi. Biroq bu soddalik ostida murakkab falsafiy mazmun yashiringan.

Mashrab va Bleyk ijodini birlashtiradigan eng muhim jihatlardan biri — insonning ilohiy borliq bilan munosabatini badiiy tadqiq etishdir. Mashrab uchun inson ruhiy

jihatdan komillikka intilishi lozim. Uning lirik qahramoni o‘z “men”ini dunyoviy istaklardan xalos etib, ilohiy haqiqatga yaqinlashishga harakat qiladi. Bu jarayon tasavvufdagi ruhiy poklanish va ma’rifat g‘oyalari bilan bog‘liq. Bleykda esa insonning ilohiylik bilan aloqasi ko‘proq tasavvur va ijodkorlik orqali ochiladi. Insonning ichki ko‘rish qobiliyati uning mavjudlik mohiyatini anglashida muhim rol o‘ynaydi. Shu ma’noda Bleyk insonni faqat tabiatning bir qismi emas, balki ma’naviy va ijodiy borliq sifatida tasavvur qiladi. Demak, Mashrabda insonning ilohiylikka intilishi **ishq va ruhiy poklanish** orqali amalga oshsa, Bleykda **tasavvur, ijod va ruhiy anglash** bu jarayonning asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa

Boborahim Mashrab va Uilyam Bleyk ijodi turli tarixiy, diniy va madaniy muhitlarda shakllangan bo‘lsa-da, ularning she’riyatida insonning ko‘rinadigan olam chegaralaridan tashqaridagi ma’naviy haqiqatni izlash istagi muhim o‘rin tutadi. Mashrab metafizik borliqni tasavvufiy-irfoniy tafakkur asosida talqin qilib, insonni ilohiy ishq va ruhiy kamolot sari yetaklaydi. Bleyk esa metafizik olamni xristian mistikasi, romantik tasavvur va insonning ijodiy ruhiyati bilan bog‘laydi. Har ikki shoir uchun ham borliq faqat ko‘z bilan ko‘riladigan moddiy hodisalardan iborat emas. Uning ortida inson qalbi, ruh, ilohiylik va sirli ma’no bilan bog‘liq chuqur qatlam mavjud. Mashrab bu qatlamni Haqqa yetishish yo‘li sifatida ko‘rsa, Bleyk uni inson tasavvuri va ruhiy idroki orqali kashf etiladigan mavjudlik sohasi sifatida talqin qiladi. Shunday qilib, Mashrab va Bleyk she’riyatidagi metafizik olam ikki xil diniy-falsafiy an’anaga mansub bo‘lsa-da, ularni umumlashtiruvchi asosiy nuqta — insonning o‘z mavjudligi mohiyatini anglash va moddiy dunyo ortidagi oliy haqiqatni izlashidir. Shu jihatdan ularning ijodi Sharq va G‘arb poetik tafakkuridagi ruhiy-falsafiy mushtarakliklarni o‘rganish uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mashrab, Boborahim. **Devon**. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.

2. Blake, William. **Songs of Innocence and of Experience**.

3. Blake, William. **The Complete Poetry and Prose of William Blake**.

4. Komilov, N. **Tasavvuf**. Toshkent: Movarounnahr.

5. Alisher Navoiy va tasavvuf adabiyoti bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.

6. Ingliz romantizmi va Uilyam Bleyk ijodiga bag‘ishlangan adabiyotshunoslik tadqiqotlari.